

De twee pausen

NETFLIX

A NETFLIX FILM

TORONTO
FILM FESTIVAL
OFFICIAL SELECTION
2019

TELLURIDE
FILM FESTIVAL
OFFICIAL SELECTION
2019

BFI LONDON
FILM FESTIVAL
OFFICIAL SELECTION
2019

ANTHONY McCARTEN

DE TWEE PAUSEN

HÉT BOEK ACHTER DE FILM *THE TWO POPES*

 ark media

mediawater
TV · PRINT · EVENTS

De twee pausen
Hét boek achter de film *The Two Popes*
Anthony McCarten

Originally published in English under the title *The Two Popes – Francis, Benedict, and the decision that shook the world.*

Copyright © 2019 by Anthony McCarten.

Published by arrangement with Muse of Fire Production Ltd. care of Curtis Brown Group Limited of Haymarket House, 28-29 Haymarket, London, SW1Y 4SP, UK.

ISBN 978-90-33802-48-5

NUR 740

c-NUR 010

Vertaald door: Jaël Vuijk
Foto omslag: Shutterstock
Ontwerp omslag: Pankra Creative Agency
Opmaak binnenwerk: Gewoon Geertje

Een uitgave in samenwerking met Mediawater.

© 2021 UITGEVERIJ ARK MEDIA - HEERENVEEN

Alle rechten voorbehouden.

Ark Media is onderdeel van Royal Jongbloed Publishing.

www.royaljongbloed.com

www.mediawater.nl

Inhoud

Voorwoord – Leo Fijen	7
Vooraf	9
1. Conclaaf (1)	29
2. Franciscus	63
3. Benedictus	123
4. De onwillige paus	171
5. Het aftreden van een paus	191
6. Conclaaf (2)	209
7. Een vuil geheim	227
8. Habemus papam ... iterum	255
9. De superpaus	269
Achteraf	297
Dankwoord	305
Gebruikte bronnen	307

Voorwoord

Het moment in de televisiestudio zal ik nooit vergeten: het zelfgekozen afscheid van paus Benedictus XVI. Daar ging hij met een helikopter naar het buitenverblijf in de bergen rondom Rome. Naast me in de studio zat Antoine Bodar. Hij had een uur lang livecommentaar gegeven op die laatste minuten van Benedictus XVI als paus in het Vaticaan. En toen Benedictus XVI ook fysiek afstand nam van Vaticaanstad weende Bodar. Ik wilde hem het woord geven, maar zag dat het niet ging. We keken samen naar een historische gebeurtenis: een paus die afstand doet van zijn ambt, omdat zijn tijd gekomen is. Zijn ouderdom en wankele gezondheid bleken niet opgewassen tegen de drie grote problemen van de Rooms-Katholieke Kerk: de schandalen bij de Vaticaanse Bank, het wereldwijde schandaal van seksueel misbruik binnen de kerk en de slecht functionerende curie rondom de paus. We hadden allebei te doen met Benedictus XVI, maar we wisten dat dit een onvermijdelijke stap was.

Slechts korte tijd later zat ik opnieuw met Antoine Bodar in de tv-studio. En weer was het een rechtstreekse uitzending, want er was witte rook. De kardinalen hadden weinig tijd nodig gehad om een opvolger te kiezen. Het was in de buurt van acht uur, tijd voor het Journaal. Even later waren we getuige van de presentatie van de nieuwe paus. Hij was in alles de tegenpool van Benedictus XVI: zonder poespas, liturgisch nooit verfijnd, met een open hart naar de mensen die hij verwelkomde met een goedenavond en met een bescheidenheid en dienstbaarheid van waaruit hij niet zelf de zegen gaf maar

vroeg om de zegen en het gebed van de mensen op het Sint-Pietersplein. In de studio keken we onze ogen uit. Er waren meer deskundigen aanwezig dan alleen Antoine Bodar. Maar niemand wist veel te vertellen over deze aartsbisschop en kardinaal uit Buenos Aires, Jorge Bergoglio. We waren weer allemaal stil, omdat we allen wisten: we kijken opnieuw naar geschiedenis.

Over die geschiedenis is een prachtige film gemaakt, ‘De twee pausen’. De eerste keer dat ik die film op Netflix zag, zat ik ademloos te kijken. Niet omdat alles historisch juist is, ook niet omdat de chronologie van de gebeurtenissen me bij de keel greep, zeker niet omdat er hier en daar ook echt onrecht wordt gedaan aan beide. Nee, de spanning was gelegen in het feit dat de twee pausen recht tegenover elkaar zaten en elkaar toch nodig hadden. Beiden hadden wroeging en spijt en worstelden met hun geweten, beiden moesten buigen voor de ander om vergeving te krijgen in Gods naam. Dat is de onvergetelijke levensles uit deze film, die bovendien geweldige acteurs kent: ook al ben je paus of kardinaal, je moet soms kleiner worden om de genade van de ander en van God te kunnen ervaren. Dat geschenk is het cadeau van de film. En of het ook zo is gebeurd, doet er niet toe. ‘De twee pausen’ is een film over ieder van ons. Soms moet je kleiner worden, zodat de ander dichterbij kan komen en God je de genade kan geven. Dat gun ik iedereen, zeker de lezers van dit boek bij de film.

Leo Fijen

Vooraf

Op 11 februari 2013 werd er gebroken met een zevenhonderd jaar oude traditie: paus Benedictus XVI, voormalige hoeder van de geloofsleer en toegewijd opvolger van de lankmoedige Johannes Paulus de Grote, deed een opmerkelijke aankondiging. Na een pausschap van acht jaar zou hij in verband met zijn gevorderde leeftijd aftreden, maar hij zou zolang hij leefde de titel ‘emeritus paus’ behouden.

Een paar weken later werden de grote deuren van de Sixtijnse Kapel in het Vaticaan verzegeld; voor de tweede keer binnen tien jaar werden de kardinalen in conclaaf bijeengeroepen om een nieuwe geestelijk leider te kiezen voor de 1,28 miljard rooms-katholieke gelovigen. Toen de deuren na een paar dagen weer opengingen bleek de keus gevallen op de charismatische Argentijn Jorge Bergoglio, die de naam Franciscus zou aannemen. Voor het eerst sinds het jaar 1415 had de wereld te maken met twee levende pausen.

De redenen voor Benedictus’ geruchtmakende daad waren onderwerp van allerlei speculaties. Een paus hoort absoluut in het harnas te sterven. Dat is toch een onomstreden deel van zijn taakomschrijving? Dat is niet gewoon een traditie, het gaat echt om een dogma. Zoals *The Washington Post*, een deskundig theoloog citerend, uitlegde: ‘Nagenoeg alle pausen van de laatste tijd hebben de overtuiging gekoesterd dat aftreden onaanvaardbaar is, tenzij er sprake is van een ongeneeslijke of slopende ziekte – dat het ambt van Heilige Vader, in de woorden van Paulus VI, en aftreden onverenigbaar zijn.’

Het aftreden van paus Benedictus was niet helemaal uniek. Hetzelfde geldt voor het probleem van twee levende pausen. In de lange historie van de kerk zijn er tot nu toe drie pausen afgetreden, terwijl er 263 waren die dat niet deden.

Paus Gregorius XII trad in 1415 af, midden in een politiek conflict tussen Italië en Frankrijk over wie er nu echt de baas was van de Rooms-Katholieke Kerk. Maar we moeten terug naar 1294, naar Celestinus V, om een paus te vinden die uit vrije wil – vanuit een ‘verlangen naar de rust van zijn vroegere leven’ – besloot terug te treden.

De reactie toentertijd op die ongehoorde daad van Celestinus was verontwaardiging. Ergens in het derde canto van het *Inferno*, in Dantes *Divina Commedia*, komt een passage voor waarin Vergilius Dante door de poorten van de hel gidst. Voordat ze het Inferno bereiken komen ze in een voorportaal dat weergalmt van de pijnkreten. Die zijn afkomstig van zielen die een leven hebben geleid ‘zonder schande en zonder eer’; eigenlijk zijn deze mensen erger dan zondaren die niet handelen als dat moet, niet geloven als dat nodig is of die hun beloften niet nakomen. Dante laat zijn ogen gaan over de gedoemde gezichten van deze hope-loos fletse lieden tot hij ergens een man ziet en noteert: ‘Ik zag en herkende de schim van hem die, uit lafheid, de grote weigering beging.’ Die man was uiteraard paus Celestinus V, wiens plichtsverzuim de grote Italiaanse dichter zo verafschuwde dat hij hem in zijn *magnum opus* onsterfelijk maakte.

Benedictus wist dus welke verontwaardiging een pauselijk aftreden zou veroorzaken. Waarom deed hij, de meest traditionele paus van de moderne tijd, dan wat in het licht van de traditie het meest ondenkbaar was? Een zwakke gezondheid alleen kan niet als geldige verklaring worden beschouwd; integendeel, die werd een paus gewoonlijk als pluspunt aangerekend, omdat zo – voor iedereen zichtbaar – het lijden van Christus aan het kruis opnieuw werd uitgebeeld.

En er moest nog een tweede mysterie worden verklaard: hoe kon deze ultraconservatieve beschermer van het geloof en hoeder van de kerkleer zelfs maar overwegen af te treden als hij heel goed wist dat hij de stoel van Petrus zou moeten afstaan aan de radicale Jorge Bergoglio, iemand die in karakter en opvattingen zo van hem verschilde?

Dit boek vertelt het verhaal van de twee pausen, die allebei dragers zijn van een ontzagwekkend en onvervreemdbaar gezag. Het is een bijzonder tweetal van wie de levenslopen elkaar kruisten en die elkaar diepgaand beïnvloedden.

Laten we het eerst over Benedictus hebben: de voormalige kardinaal Joseph Ratzinger. Hij is een Duitse intellectueel, staat wantrouwig tegenover humor en is een introverte genie-ter van luxe en een tikje dandyachtig in zijn kledingkeuze – hij blies de pauselijke traditie van het dragen van rood fluwelen muilen nieuw leven in en gaf een parfumontwerper openlijk opdracht een specifieke geur voor zijn persoonlijk gebruik te creëren. Hij is van mening dat de weigering van de kerk om toe te geven en te veranderen haar grootste kracht is en dat dat tevens het geheim is van haar tijdloze duurzaamheid. Hij is enerzijds oprecht wat betreft zijn gewijde verplichtingen, maar heeft anderzijds geen feeling voor het alledaagse leven. Een teruggetrokken theoloog zonder praktijkervaring. Niet bekend staand als liefhebber van welke sport dan ook. Een man die nooit, voor zover wij weten, tegen iemand iets romantisch heeft gezegd.

Franciscus daarentegen – of, zoals we hem eerst zullen ontmoeten, kardinaal Bergoglio – is een charismatische, levenslustige Argentijn. Hij komt over als een nederige man, is extrovert, simpel gekleed (hij heeft twintig jaar lang dezelfde zwarte schoenen gedragen, heeft nog steeds een Swatch om zijn pols) en een onvermoeibaar bepleiter van de bevrijdings-theologie, een rooms-katholieke beweging die de armen en

verdrukt probeert te helpen door directe betrokkenheid bij politieke en burgerlijke kwesties. Hij staat midden in het gewone leven. Een man van het volk. Had ooit een vriendin. Werkte als uitsmijter bij een tangoclub. Is een vurig voetballiefhebber.

In het leven van beide mannen is ‘zonde’ een thema. Meer precies gezegd: de genade en extra wijsheid die een zondaar te beurt vallen als hij zijn falen kan erkennen en zijn zonden kan nalaten. Hoeveel wijzer, hoeveel waardevoller als toekomstig leraar, heemeester en gids, is de man die uit ondervinding weet heeft van een bepaald menselijk tekort, falen of probleem, en die boven die donkere ervaring is uitgegroeid zodat hij de werkelijke omvang ervan kan zien. Anderzijds: van hoe weinig waarde en zelfs gevaarlijk is iemand die deze ervaring mist.

Jorge Bergoglio betitelt zichzelf als zondaar, wijst er voortdurend op dat dit niet een of ander eufemisme is, niet maar een manier van zeggen. Hij heeft gezondigd. Hij gaat, tegendraads, nog een stap verder door te stellen dat het ritueel opbiechten van je zonden bij een priester niet volstaat. Je moet praktische stappen zetten om die zonden in het dagelijks leven goed te maken, je moet zorgen voor echte en ingrijpende veranderingen. Niemand krijgt een schone lei alleen maar door een haastig bezoek aan de priester in zijn biechtstoel. Je moet handelen. Zoals hij ooit zei: ‘Zonde is meer dan een vlek die weggewerkt kan worden door een bezoekje aan de stomerij. Het is een wond die verzorgd, geneeld moet worden.’

Deze denklijn suggereert een echte hervormingsagenda, die, als ze de kans krijgt, vanzelf vele andere gebieden van het geloof en de geloofsleer zal beïnvloeden.

Waarom zou bijvoorbeeld een celibatair levende priester zich gerechtigd voelen iemand de les te lezen op het terrein

van seksuele zaken? De kerk zou volmondig moeten toegeven dat zij niet de best gekwalificeerde instantie is om haar ideeën over dit onderwerp op te leggen.

Hoe kunnen celibatair levende, seks afwijzende mannen oordelen over hun seksueel actieve parochianen, van wie de levenservaring veel vollediger en gevarieerder is dan die van hen? Zoals Frank Sinatra ooit badinerend zei: ‘Uwe Heiligheid, u kent het spelletje niet, u maakt de regeltjes niet.’

Is bijvoorbeeld een celibatair levende novice op de dag van zijn wijding, als hem gevraagd wordt om de rest van zijn leven seksueel contact af te zweren, wijs genoeg zijn om te weten waartegen hij nee zegt? Als deze naïeveling nooit zijn eigen seksuele neigingen heeft verkend, wat moet hij dan doen als die neigingen zich op een dag kenbaar maken? Zoals zo velen voor hem zal hij tot een dubbelleven worden gedwongen met soms rampzalige gevolgen en soms vele onschuldige slachtoffers.

Wat geeft de kerk het recht te zeggen dat alleen in celibaat levende mannen de geschikte voertuigen zijn om van de kansel de dienst aan God te onderwijzen?

En als het verhaal van Adam en Eva, zoals Franciscus heeft gezegd, slechts een parabel is en helemaal niet letterlijk genomen moet worden, waarmee hij nogal wat water bij de wijn doet als het gaat om de schepping in zeven dagen, wat moet er van de heilige schriften dan nog meer als ongeloofwaardig worden beschouwd? Is zelfs het verhaal van een uit de doden opgestane en lichamelijk ten hemel gevaren Christus dan ook niet meer dan een parabel? Als de geest van Franciscus’ openhartigheid logisch losgelaten wordt op alle terreinen van geloof en dogma, waar zullen de herijkingen dan stoppen?

Het verhaal dat in dit boek verteld wordt, speelt grotendeels in een in crisis verkerend Vaticaan dat overstelpt door schandalen eenvoudige oplossingen afwees, dat zich bewust was van de noodzaak van veranderingen maar bang was voor de mogelijke

verliezen die dat op zou leveren. Met een paus die – vanwege zijn verleden – voelt dat het hem ontbreekt aan het morele gezag, de vaardigheid en de kracht om die schandalen het hoofd te bieden en een tweede, nieuwe paus die – vanwege zijn verleden – zijn geestelijk leiderschap over meer dan twee miljard gelovigen claimt en tegelijkertijd bekent dat hij een zondaar is.

Het is een cruciaal tussenstation op de reis van een instituut dat al tweeduizend jaar meegaat.

Door deze situatie met twee levende pausen doet zich een interessant probleem voor. Dat heeft te maken met het idee van de pauselijke onfeilbaarheid. Laten we ons daar even in verdiepen.

De kerk heeft tweeduizend jaar haar best gedaan om te vermijden dat er twee levende pausen zouden zijn, en dat is bijna helemaal gelukt. Sommige pausen werden zelfs vergiftigd opdat deze situatie zich niet zou voordoen. Waarom? Waarom dient een paus niet gewoon een termijn uit om daarna een stap terug te zetten zodat een jongere man hem kan opvolgen?

Dat heeft te maken met onfeilbaarheid. Beter gezegd: met de genade van de onfeilbaarheid. Deze gave van de foutloosheid is Gods gave aan wie op de stoel van Petrus zit. Het is de genade van het gelijk, van het onomstreden gelijk – in het heden en, heel belangrijk, in de toekomst, voor altijd en eeuwig, ten aanzien van alle onderwerpen van de leer. Als de paus *ex cathedra* spreekt, dat wil zeggen vanaf de stoel van Petrus, in zijn hoedanigheid van paus en niet van privépersoon, zijn zijn woorden onderdeel van het Magisterium, van het officiële onderwijs van de Rooms-Katholieke Kerk, gedekt door de kracht en het gezag van Christus. Hoe kunnen Ratzinger en Bergoglio tegelijk allebei onfeilbaar zijn, allebei gelijk hebben ... wanneer zij op zoveel punten het oneens lijken te zijn? Feitelijk zou het er dan op neerkomen dat zolang ze beiden naast elkaar bestaan, ze als eeuwig bewijs gaan dienen dat pausen feilbaar

zijn: zodra ze immers van mening verschillen, zal één paus altijd ongelijk hebben. En een paus die ongelijk heeft, wat alleen al door het bestaan van een tegenstem die gelijkwaardig is aan de zijne wordt bewezen, is helemaal geen paus. Bij iedere pauselijke uitspraak loopt en ademt daar de weerlegging, het levende tegenargument – en ontkracht die uitspraak. Hoe kunnen ze beiden van God vervuld zijn en gezegend zijn met de gave van de ultieme wijsheid ... en toch van mening verschillen?

Gegeven het feit dat er op het moment van schrijven twee pauselijke zienswijzen tegelijkertijd beschikbaar zijn, kunnen rooms-katholieken (en zelfs sommige kerkleiders) kiezen welke paus en welke pauselijke stellingname hun het beste uitkomt, de benedictijnse of de franciscaanse. Dat maakt het praktische probleem van het hebben van twee mannen in het wit heel erg reëel.

De oerconservatieve Amerikaanse kardinaal Raymond Burke, een uitgesproken criticus van Franciscus, zei in 2016 tegen een rooms-katholieke krant: ‘Mijn paus is Benedictus.’

Een conservatieve oud-ambassadeur van de paus in de VS, aartsbisschop Carlo Maria Viganó, heeft Franciscus zelfs opgeroepen af te treden. In wat sommigen zien als een wraakactie omdat Franciscus hem als pauselijke nuntius had vervangen (volgens zeggen als straf: Viganó zou een geheime bijeenkomst georganiseerd hebben van Amerikaanse conservatieven die tegen het homohuwelijk waren), beweert Viganó dat hij Franciscus ooit verteld heeft over seksueel misbruik door de Amerikaanse kardinaal Theodore McCarrick. Franciscus zou vervolgens veel te lang gewacht hebben met het nemen van passende maatregelen. Of er nu wel of niet enige waarheid schuilt in Viganó's ongefundeerde bewering, het is in onze tijd nooit eerder voorgekomen dat een paus zo rebels door zijn eigen clerus is aangevallen.